

Receive Date:
9/3/2023

Accept Date:
23/9/2023



**Research
Article**

Vol.20, No.1, Serial 37

Spring & Summer
2023

pp.: 15-26

Analyzing Critical Reading Comprehension Strategies in Farsi Textbook of Sixth Grade in Elementary School: The Mindscapes Approach

DOI: 10.22070/TLR.2023.16556.1399

Hamed Yazdanpanah¹, Mousa Ghonchepour^{2*} & Zohre Ahmadipooranari³

1. *Education Department of Kerman (Mahan), Kerman, Iran.
Email: hamed.kerman67@gmail.com*
2. *Assistant Professor of general linguistics in Farhangian University, Department of Language and Persian Literature, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
Email: m_ghonchepour@yahoo.com*
3. *Assistant Professor of Literature in Farhangian University, Department of Language and Persian Literature, Tehran, Iran.
Email: ahmadypoor@yahoo.com*

Abstract

Introduction: In critical reading, the learner challenges the writers' views by investigating pieces of evidence and questioning to comprehend better the viewpoints of the writer. The aim of this study is to analyze 39 techniques and six reading strategies in Farsi textbook of sixth grade in elementary school based on the mindscapes approach (Carter, 2011) to clarify the correspondence extent of this book with the theory. The strategies include learning styles, active reading, main idea, critical thinking, question-answer relations, and text features.

Method: To fulfill the purpose, in this descriptive-analytic paper Farsi textbook of sixth grade among Farsi textbooks of elementary was studied based on the mindscapes theory. The used Critical reading strategies in each lesson were identified by their correspondences with strategies of the model and finally the whole correspondence of the sample was done quantitatively.

Results: The data of 165 strategies was collected by researcher-made checklist from lesson texts, stories, read and memorize, read and think and all tasks including reading comprehension, comprehension and reception, reading and understanding, knowledge (language and literature), listen and say and lesson research. The data were analyzed by descriptive and inferential statistical tests. The investigating of strategies frequencies showed meaningful difference among them.

Discussion and Conclusion: The findings indicate that all strategies have been used in this textbook, although their varieties and frequencies are different. The learning style strategy is in consistent with the model. The active reading and question types are nearly consistent while main idea, critical thinking and text features are inconsistent with this approach. On the whole, the textbook is not in line with the critical reading strategies of mindscapes approach making its revision inevitable to promote the learners' reading comprehension.

Keywords: critical reading strategies, learning style, critical thinking, mindscapes, main idea, text feature, Farsi textbook of grade sixth.

واکاوی راهبردهای درک خواندن انتقادی در کتاب فارسی

ششم ابتدایی: پژوهشی از منظر رویکرد نمودهای ذهنی

DOI: 10.22070/TLR.2023.16556.1399

حامد یزدانپناه^۱، موسی غنچه پور^{۲*}، زهره احمدی پور اناری^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی، دانشگاه فرهنگیان، کرمان، ایران.

Email: hamed.kerman67@gmail.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: m_ghonchepour@yahoo.com

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

Email: ahmadypoor@yahoo.com

نشریه علمی

پژوهش‌های آموزش و یادگیری

دوره ۲۰، شماره ۱، پیاپی ۳۷
بهار و تابستان ۱۴۰۲
صص: ۱۵-۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

مقاله پژوهشی

Journal of

Training & Learning Researches

Vol.20, No. 1, Serial 37

Spring & Summer
2023

pp.: 15-26

چکیده

مقدمه: در خواندن انتقادی، فراگیر با ارزیابی شواهد، بحث و پرسش‌گری، دیدگاه نویسنده را بهتر درک می‌کند. هدف این پژوهش، بررسی کتاب فارسی ششم ابتدایی با توجه به شش راهبرد سبک‌های یادگیری، خواندن فعال، پیام اصلی، تفکر انتقادی، ارتباط پرسش و پاسخ و مشخصه‌های متن و ۳۹ تکنیک از منظر رویکرد نمودهای ذهنی است تا مشخص شود که به چه میزان این منبع آموزشی با انگاره فوق همسویی دارد.

روش: در این راستا، در این پژوهش توصیفی-تحلیلی، از میان کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، کتاب فارسی ششم ابتدایی برمبنای رویکرد نمودهای ذهنی بررسی شد. راهبردهای خواندن انتقادی استفاده‌شده در هر درس از طریق مطابقت با راهبردهای رویکرد نمود ذهنی، مشخص و نهایتاً مطابقت کلی نمونه آماری با آنها به صورت کمی تعیین شد.

یافته‌ها: پیکره‌ای متشکل از ۱۶۵ راهبرد استخراج‌شده از متن کلیه درس‌ها، حکایت‌ها و بخش‌های بخوان و حفظ کن و بخوان و بیندیش و نیز همه تمرین‌های کتاب شامل بخش‌های درک مطلب، درک و دریافت، خوانش و فهم، دانش (زبانی و ادبی)، بازی، گوش کن و بگو و کارگاه درس پژوهی برمبنای نمونه برگ محقق ساخته ۳۹ مؤلفه‌ای مطالعه شد. داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی تحلیل شدند. بررسی فراوانی راهبردهای استفاده‌شده نشان داد که میان آنها تفاوت معناداری وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌ها تأییدی هستند بر اینکه از همه راهبردها در کتاب ششم ابتدایی استفاده شده است، اگرچه تنوع و فراوانی آنها متفاوت است. راهبرد سبک‌های یادگیری همسویا رویکرد نمودهای ذهنی است. راهبردهای خواندن فعال و تنوع پرسش‌ها تقریباً با این انگاره همسو هستند؛ حال آنکه راهبردهای پیام اصلی، تفکر تأملی و مشخصه‌های متن همسویا رویکرد فوق نیستند. به‌طور کلی، این منبع آموزشی از نظر راهبردهای خواندن انتقادی همسویا رویکرد نمودهای ذهنی نیست که بازبینی آن را از این منظر برای ارتقاء درک خواندن فراگیران اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: راهبرد خواندن انتقادی، سبک یادگیری، تفکر انتقادی، نمود ذهنی، پیام اصلی، مشخصه‌های متن، فارسی ششم

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول است.

مقدمه

فراگیری زبان یکی از مهم‌ترین مباحث فرایند یادگیری است که آموزش آن مطابق با نظریه‌های علمی می‌تواند به بهبود مهارت‌های زبان کمک کند. از میان مهارت‌های چهارگانه آموزش زبان، خواندن پرکاربردترین و مهم‌ترین است؛ زیرا علاوه بر کمک به رشد زبان و بهبود دیگر مهارت‌های زبانی، کسب تجربه و کشف ناشناخته‌های جهان پیرامون ما، دروازه دانش و اطلاعات را بر روی ما می‌گشاید و به بسط واژگان و مهارت‌های ارتباطی منجر می‌شود. همچنین، خواندن متون سرگرم‌کننده بر بهبود حافظه، توانایی‌های تحلیلی و کاهش اضطراب کمک می‌کند.

تحقیقات سازمان یونسکو^۱ در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد که برخوردار نبودن دانش‌آموزان ابتدایی در سراسر جهان از پایین‌ترین سطح خواندن در زبان بومی خود، ریشه در محتوای کتاب‌های درسی و منابع آموزشی دارد [۱]. به سبب اهمیت خواندن در مقایسه با سایر مهارت‌های زبانی و نیز پایه‌ای بودن دوره ابتدایی برای یادگیری و ارتقاء بنیة علمی دانش‌آموزان، به یادگیری زبان فارسی در این دوره تحصیلی توجه شده و مانند اکثر کتاب‌های زبان‌آموزی، بخش زیادی به موضوع راهبردهای خواندن اختصاص یافته است. افزون‌براین، رویکردهای مختلفی برای درک خواندن ارائه شده که انگاره خواندن انتقادی^۲ یکی از این رویکردهاست که هدف آن درک مطلب، توأم با پژوهش، پرسش، کنجکاوی و فعالیت است. راهبردهای خواندن انتقادی سبب می‌شود تا محتوای آموزشی بتواند فراگیر عادی و یا حتی پیشرفته را به زبان‌آموزی منتقد تبدیل کند [۲]. با توجه به هدف پژوهش، این تحقیق از میان سه ضلع معلم، فراگیر و محتوای آموزشی، فرایند یاددهی-یادگیری، به بررسی محتوای آموزشی می‌پردازد و در این راستا راهبردهای درک خواندن در کتاب فارسی ششم ابتدایی [۳] را با توجه به انگاره راهبردهای خواندن انتقادی نمودهای ذهنی کارتر [۴] برای روشن شدن همسویی آن با این رویکرد بررسی می‌کند. به عبارت دیگر، هدف این پژوهش روشن ساختن این نکته است که آیا همگام با تغییر روش‌های آموزشی سنتی و معلم‌محور به روش‌های مشارکتی و پویا، در تألیف کتب درسی نیز تلاش شده است تا محتوای آموزشی پویا، جذاب و مطابق با رویکردهای نوین تدوین شود تا انگیزه و تفکر خلاق و انتقادی را در دانش‌آموزان رشد دهد.

از آنجاکه، در میان کتب آموزشی دوره ابتدایی، آموزش خواندن در کتاب‌های فارسی از اهداف این منابع آموزشی ذکر

شده است و نیز درک خواندن علاوه بر تسهیل فراگیری زبان به درک دیگر دروس در این دوره و دوره‌های تحصیلی بالاتر کمک می‌کند؛ بنابراین ضرورت دارد تا محتوای کتاب‌های فارسی و به‌ویژه کتاب فارسی ششم ابتدایی با توجه به انگاره‌های نوین آموزشی مطالعه شود تا روشن گردد که مؤلفان این منبع آموزشی به چه میزان به خواندن انتقادی توجه داشته‌اند. افزون‌براین، تحلیل کتاب‌های آموزشی از جنبه آسیب‌شناختی به ما کمک می‌کند تا متوجه آسیب‌ها و کمبودها شویم و برای رفع آنها تلاش کنیم.

این پژوهش با مطالعه راهبردهای درک خواندن انتقادی در کتاب فارسی ششم ابتدایی به دنبال یافتن پاسخ برای پرسش‌های زیر است:

- ۱- تا چه اندازه محتوای کتاب فارسی ششم ابتدایی با راهبردهای خواندن انتقادی نمودهای ذهنی مطابقت دارد؟
- ۲- کدام یک از راهبردهای درک خواندن انتقادی انگاره نمودهای ذهنی بیشترین فراوانی را در این کتاب دارد؟
- ۳- آیا راهبردهای خواندن انتقادی در کتاب فارسی ششم به صورت متفاوت استفاده شده‌اند؟
- ۴- نقاط ضعف و قوت کتاب فارسی ششم ابتدایی از منظر رویکرد نمودهای ذهنی خواندن چیست؟

پیشینه پژوهش

بررسی مطالعات انجام‌شده در زمینه خواندن مؤید آن است که هرچند تحقیقات بسیار خوبی در این حوزه انجام شده است، این پژوهش‌ها کمتر به مطالعه راهبردهای خواندن انتقادی در کتاب‌های درسی پرداخته‌اند و بیشتر در ارتباط با تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی و یا آموزش راهبردهای خواندن انتقادی به فراگیران اختصاص دارند [۵، ۶، ۷، ۸، ۹ و ۱۰]؛ از این‌رو، در این بخش به برخی از پژوهش‌های محققان در ایران و خارج از ایران که ارتباط بیشتری با موضوع این پژوهش دارند، اشاره می‌شود.

پژوهش‌های انجام شده در ایران

داوری [۵] در پژوهشی با عنوان خواندن به‌مثابه یک مهارت راهبرد-محور، حلقه مفقوده در نظام آموزش ایران تصریح می‌کند که به سبب عدم استفاده از راهبردهای مؤثر، اهداف یاددهی-یادگیری مهارت خواندن در نظام آموزشی ایران برآورده نمی‌شود. یافته‌های ذبیحی و پردل [۱۰] در خواندن انتقادی کتاب‌های متون خواندن، مهارت‌های پویای خواندن و موزائیک نشان داد که در منابع فوق راهبردهایی برای تفکر انتقادی گنجانده شده است؛ حال آنکه از جنبه

² critical reading¹ UNESCO

اگرچه نوشتار حاضر از جهت روش تحقیق به پژوهش‌هایی نظیر ذبیحی و پردل [۱۰]، صحرائی و شهباز [۸] و فلاحی و داوری [۶] شباهت دارد؛ اما از جهت واکاوی راهبردهای درک خواندن انتقادی در کتاب فارسی ششم ابتدایی، جدید بودن رویکردی که بر مبنای آن پژوهش صورت گرفته و به لحاظ جدید بودن داده‌های تحقیق از نوآوری برخوردار است و تا جایی که نویسندگان اطلاع دارند، پژوهشی در این مورد صورت نگرفته است.

چارچوب نظری

در زمینه مهارت خواندن رویکردهای پایین به بالا، بالا به پایین و تعاملی ارائه شده‌اند. افزون بر اینها، رویکردهای خواندن انتقادی نیز ارائه شده‌اند که رویکرد نموده‌های ذهنی یکی از آنهاست که هدفی فراتر از سایر رویکردها دارد و آن عبارت از افزایش مشخصه جستجوگری و منتقدانه خواننده متن برای درکی توأم با تفکر فعال است که خواننده نه تنها متن مورد نظر را درک کند، در مورد آن به صورت فعال بیندیشد، سؤالاتی را مطرح نماید و حتی ضعف‌ها و نواقص احتمالی آن را نیز پس از خواندن پیدا کند.

خواندن انتقادی فرایندی تعاملی است که در آن از سطوح تفکر تحلیل، ترکیب و ارزیابی استفاده می‌شود [۱۹]. افزون‌براین، مطالعات خواندن مؤید آن است که خواندن انتقادی و تفکر انتقادی در کنار یکدیگر مطرح می‌شوند و مهارت‌هایی که برای آنها ارائه می‌شود، نیز یکسان هستند [۲۰]. خواندن انتقادی از منظر کارتر [۴] نوعی تفکر انتقادی و شامل ۳ اصل و ۶ راهبرد است. وی از این اصول و راهبردها تحت عنوان نموده‌های ذهنی یاد می‌کند و بر این باور است که آنها از طریق به تفکر واداشتن فراگیران، مهارت خواندن را بهبود می‌بخشند. افزون بر این، راهبردهای این رویکرد با مرتبط ساختن دانش و تجربه پیشین فراگیران به مطالب مورد بحث، به درک خواندن کمک کرده و پردازش اطلاعات را تسهیل می‌کنند. به عبارت دیگر، تمرکز هم‌زمان این انگاره بر مهارت‌ها و راهبردهای خواندن سبب می‌شود تا فراگیران در درک مطالب موفق‌تر و کارآمدتر عمل نمایند. در ادامه به اصول و راهبردهای این رویکرد پرداخته می‌شود.

سبک و ساختار

این اصل شامل دو راهبرد سبک‌های یادگیری^۲ و خواندن پویا است. کارتر [۴] تصریح می‌کند که سبک‌های دیداری، شنیداری، نوشتن/خواندن و حرکتی در درک خواندن تأثیرگذارند. همچنین، استفاده از سبک‌های متفاوت در

تکالیف و ساختارهای راهبردی، برای درک خواندن مناسب نیستند. فلاحی و داوری [۶] نیز در مطالعه محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی از منظر نظریه شبکه‌های معنایی تصریح می‌کنند که در این کتاب‌ها، فراوانی حوزه عینی از کتاب اول تا سوم به نصف کاهش می‌یابد. حمیدی نصرآبادی، شیخی فینی، زینلی‌پور و سماوی [۷] نیز با بررسی کتاب‌های بخوانیم دوره ابتدایی از حیث مطابقت با چارچوب مطالعه پرلز^۱ تصریح می‌کنند که این منابع آموزشی بیشترین تأکید را بر متون ادبی و بازیابی اطلاعات و کمترین تأکید را بر متون اطلاعاتی و فرایند تفسیر و ارزشیابی محتوای زبان و عناصر متن دارند. پژوهش صحرائی و شهباز [۸] در تحلیل محتوای منابع آموزشی زبان فارسی بر پایه نیل اندرسون نیز تأیید می‌کند که این متون رویکرد نوینی به مهارت خواندن ندارند و بر پایه رویکرد سنتی تدوین شده‌اند. حقانی [۹] در پژوهشی با عنوان به کارگیری آموزش راهبردهای خواندن در تدریس این مهارت، استفاده از راهبردهای متفاوت در خواندن را سبب افزایش توانایی خواندن تلقی می‌کند. افزون بر این، روش‌های مبتنی بر رویکردهای نوین، یادگیری را تسهیل و پیشرفت تحصیلی فراگیران را ارتقاء می‌دهند [۱۱ و ۱۲].

پژوهش‌های انجام شده در خارج از ایران

آلمیدی [۱۳] در مقاله انسجام مهارت‌های خواندن انتقادی، خواندن انتقادی را روشی برای کاوش متن برای کشف معنای عمیق و درک اهداف ضمنی نویسنده بیان کرده و به نقش تأثیرگذار راهبردهای خواندن انتقادی در تحلیل متون اشاره می‌کند. یعقوب و همکاران [۱۴] در ارزیابی تأثیر راهبردهای خواندن انتقادی در آموزش زبان، میزان به کارگیری این راهبردها را معیاری برای اثربخشی متون آموزشی تلقی می‌کنند.

احمدالحسبان [۱۵] تصریح می‌کند که راهبردهای انتقادی در کتاب‌های درسی باعث می‌شوند تا زبان‌آموزان با تلفیق آنچه در متن بیان شده با دانش خود، به معنایی فراتر از درک مطلب که هدف خواندن است دست یابند. کوانگ [۱۶] نیز اهمیت خواندن انتقادی را در درک لایه‌های معنایی پنهان متن می‌داند. یافته‌های جین‌هونگ [۱۷] در مقاله تحلیل راهبردهای خواندن انتقادی و تأثیر آنها بر خواندن، تأثیر مثبت راهبردها و ترغیب خواننده برای ارتباط فعال با متن را نشان می‌دهند. سوزان [۱۸] نیز در پژوهش اهمیت مهارت‌های خواندن انتقادی به منظور ارتقاء خواننده منفعل به فعال، خواندن انتقادی را روشی برای سوق دادن فراگیران به درک عمیق‌تر آنچه می‌خوانند، معرفی می‌کند.

² learning styles

¹ PIRLS

عبارت‌از معرفی فصل، رئوس (طرح کلی فصل) و اهداف فصل، به کار بردن اصطلاحات کلیدی و تعریف آن‌ها در حاشیه‌های متن، استفاده از جدول، نمودار و سایر موارد دیداری، خلاصه فصل، سؤالات متنی و تمرین‌های مروری، نشان‌دار کردن متن و حاشیه‌نویسی می‌باشند [۴]. این مشخصه‌ها توانایی درک فراگیران در یادگیری مطالب را بهبود می‌بخشند [۲۵].

روش پژوهش

منبع جمع‌آوری داده‌ها

هدف این پژوهش توصیفی-تحلیلی بررسی راهبردهای خواندن انتقادی در کتاب فارسی ششم ابتدایی [۳] از منظر رویکرد نمودهای ذهنی [۴] است. کتاب‌های فارسی دوره دوم ابتدایی جامعه آماری و کتاب فارسی ششم ابتدایی نمونه آماری است. این کتاب ۱۲۸ صفحه، شش فصل و هفده درس دارد. ابتدای آن ستایش و انتهای آن، نیایش و واژه‌نامه است. تصاویر فراوان در آن به‌کاررفته و فعالیت‌ها: شامل مواردی مانند درک مطلب، دانش زبانی، واژه‌آموزی، پرسش‌ها، خوانش‌وفهم، درک‌ودریافت و کارگاه درس پژوهی است.

ابزار پژوهش

ابزار پژوهش، کاربرگ طراحی‌شده توسط محققان برمبنای راهبردهای انتقادی کارتر [۴] که دارای ۳ اصل، ۶ راهبرد و ۳۹ خرده‌راهبرد است. برای روایی^۸ و پایایی^۹ ابزار پژوهش، اصلاحات پیشنهادی متخصصان آموزش زبان در مهارت درک خواندن در تهیه کاربرگ، کنترل و اعمال شده است. نیز روایی محتوایی و مطابقت کاربرگ با انگاره فوق و مبانی نظری مهارت خواندن توسط متخصصان تأیید شد. در این راستا، پنج متخصص در ارتباط با مؤلفه‌های کاربرگ بر مبنای پرسشنامه لیکرت اظهار نظر کردند. ارزیابی پاسخ‌ها، شاخص روایی کاربرگ را به طور کلی ۸/۹ نشان داد. افزون‌براین، معیارهای سادگی، دقت و وضوح سازه‌ها (پایایی) و متناسب بودن آنها با راهبردهای خواندن انتقادی (روایی سازه‌ای) در نمونه‌برگ ملاحظه شد. پایایی کاربرگ قبل از استخراج داده‌ها در مطالعه نمونه از طریق آلفای کرونباخ ارزیابی شد. بررسی راهبردها پایایی کاربرگ را در شش مؤلفه ۸/۶ نشان داد.

محتوای کتاب‌ها سبب بهبود مهارت‌های خواندن و ایجاد انگیزه در فراگیران می‌شود [۲۱ و ۲۲]. راهبرد خواندن فعال و پویا^۱ نیز شامل خرده‌راهبردهای، شناخت موضوع/عنوان، بازگویی متن^۲ و بلنداندیشی است. بازگویی الگو/الگوهای سازمان‌یابی متن را نشان داده و برای بهبود درک مطالب، درک ارتباط بین اندیشه‌ها و به‌خاطر سپردن اطلاعات فراگرفته‌شده اهمیت دارد [۴ و ۲۱]. همچنین، بلنداندیشی بر بسیاری از مهارت‌های زبانی و ارتباطی فراگیران تأثیرگذار است [۲۳].

محتوا

هدف از خواندن، درک محتوای متن است و راهبردهای پیام اصلی^۳ درون‌مایه^۴، هدف نویسنده، خلاصه، استنباط و نتیجه‌گیری، توانایی فراگیر در درک معنا را افزایش می‌دهند. پیام اصلی مهم‌ترین نکته‌ای است که نویسنده در یک متن درباره آن بحث می‌کند. پیام اصلی با هدف نویسنده مرتبط است و هدف نویسنده از نوشتن، آموزش، اطلاع‌دادن، ترغیب‌کردن و یا سرگرم کردن خواننده است. براساس هدف، نویسنده واژه‌ها یا سبک نوشتاری خود را انتخاب کرده و برای ارتباط با خواننده اطلاعات را سازمان‌دهی می‌کند یا جملات پشتیبان را ارائه می‌دهد [۴]. خلاصه‌کردن بهترین روش برای درک خواندن است و این امکان را به خواننده می‌دهد تا اندیشه اصلی و جمله‌های پشتیبان را از طریق گفتار خود بیان کند. همچنین، خلاصه کردن این امکان را به خواننده می‌دهد تا به درستی آنچه را خوانده است بفهمد [۴ و ۱].

تفکر تأملی

خواندن تحلیلی شامل راهبردهای تفکر انتقادی، ارتباط پرسش - پاسخ و مشخصه‌های متن است. تفکر انتقادی از اهداف برنامه‌ریزی درسی و نیاز زبان‌آموزان و عبارت از مهارت‌های استدلالی تحلیل^۵، ارزیابی^۶ و ترکیب^۷ برای درک مطلب است [۲۰ و ۲۴]. اولین مرحله تفکر انتقادی درک مطلب است که شامل تشخیص موضوع، پیام اصلی و ارتباط بین اندیشه‌ها و درک جملاتی است که پیام اصلی را تقویت و پشتیبانی می‌کنند. راهبرد ارتباط پرسش - پاسخ به خواننده کمک می‌کند تا نوع سؤال پرسیده شده را درک کرده و به آن پاسخ دهد. این راهبرد از آن جهت اهمیت دارد که خواننده را درگیر متن می‌کند. مشخصه‌های برجسته متن

⁷ synthesize

⁸⁸ validity

⁹ Reliability

¹⁴ Cronbach's alpha

¹ active reading

² paraphrase

³ main Idea

⁴ theme

⁵ analyze

⁶ evaluate

روش جمع‌آوری داده‌ها

در این پژوهش از کاربرد منطبق با رویکرد خواندن انتقادی کارتر [۴] برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. ابتدا متون و تمرین‌های هر درس با توجه به گویه‌های کاربرد بررسی و مواردی که با اصول و راهبردهای فوق مطابقت داشت، در کاربرد مشخص و شمارش شد. سه نفر (مؤلفان) به طور جداگانه داده‌ها را استخراج کردند. پس از بررسی مجدد داده‌ها، در مواردی که داده‌ها با یکدیگر متفاوت بودند، مورد حاصل از توافق پس از بحث در جریان پژوهش قرار گرفت. ملاک سنجش برای ارزیابی اصول و فنون مقیاس صفر و یک است. به عبارت دیگر، برای مواردی از راهبردها و مؤلفه‌ها که در کتاب درسی رعایت شده است نمره یک و برای مواردی که رعایت نشده است نمره صفر تعلق گرفته است. پس از بررسی دروس، برای کتاب فارسی کاربرگی تکمیل و سپس فراوانی و درصد هر کدام از گویه‌ها محاسبه گردید تا میزان انطباق و همخوانی این کتاب با انگاره مشخص گردد. روش‌های آماری استفاده‌شده برای تحلیل داده‌ها، سنجش توصیفی و استنباطی است. در ابتدا داده‌ها مطابق با نمون برگ بررسی و طبقه‌بندی شدند. سپس فراوانی هر کدام از راهبردها و خرده‌راهبردها از طریق نرم‌افزار اسپاس نسخه ۲۰ محاسبه شد. همچنین، برای مقایسه و تفاوت آماری راهبردها از آزمون ناپارامتری ایچ کراسکال‌والیس استفاده شد. افزون‌براین، میزان همسویی از طریق مقوله کیفی نیز بیان گردید.

تحلیل داده‌ها

در این بخش نمونه‌ها و شواهدی از راهبردها و تکنیک‌های استفاده‌شده برای درک خواندن در کتاب فارسی ششم ابتدایی که با رویکرد نموده‌های ذهنی خواندن انطباق دارند، معرفی و تحلیل می‌شوند.

راهبرد سبک‌های یادگیری

این راهبرد شامل مؤلفه‌های دیداری، شنیداری، خوانداری-نوشتاری و حرکتی است.

الف) دیداری (۱۷ مورد): برای هر درس و بخش‌های آن، تصویری مرتبط با موضوع برای آشنایی فراگیران با محتوای

خواندن می‌شود. نمونه‌هایی از این تکنیک در بخش‌های بخوان و حفظ کن اشعار ای مادر عزیز (ص ۱۸)، سخن (ص ۳۰)، همه از خاک پاک ایرانیم (ص ۵۶)، باران (ص ۷۲)، شیر خدا (ص ۸۸)، به گیتی به از راستی پیشه نیست (ص ۱۰۴) و نیز بخش‌های بخوان و ببیندیش داستان هدهد (ص ۲۰)،

درس ارائه شده است. برای نمونه، در درس اول متناسب با معرفت آفریدگار، تصویر بلبل و قمری که خداوند را با آواز خود یاد می‌کنند و نیز در بخش حکایت محبت، ماجرای دوستان به تصویر کشیده شده است (صفحات ۱۰ و ۱۳). در درس دوازدهم برای دوستی، تصویری از مصافحه دو فرد که دوستی را به ذهن متبادر می‌سازد، آورده شده است (ص ۸۴) و یا در درس شانزدهم، تصویر دانش‌آموز در حال مطالعه، آداب مطالعه را نشان می‌دهد (ص ۱۰۱).

ب) شنیداری (۲۰ مورد): این تکنیک شامل مهارت‌های گوش دادن و بحث و گفت‌وگو است.

۱) گوش دادن به فایل صوتی (۱۶ مورد): این تکنیک از طریق فایل‌های شنیداری موجود در لوح فشرده مربوط به متن درس‌ها، اشعار و بخش‌های گوش کن وبگو و با عنوان کتاب گویا و فایل‌های صوتی دروس در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. برای نمونه، در درس‌های دوم (ص ۱۷)، ششم (ص ۵۲) و دوازدهم (ص ۸۷)، در بخش‌های گوش کن وبگو این خرده‌راهبرد ارائه شده است.

۲) بحث و گفت‌وگو (۴ مورد): در این تکنیک از دانش‌آموز خواسته می‌شود با دیگران در مورد موضوعی از متن‌های کتاب یا موضوعی فراتر از آن بحث و گفت‌وگو کند. از آنجاکه در بحث و گفت‌وگو، فراگیر هم شنونده و هم گوینده است، این فعالیت نیز در این راهبرد دسته‌بندی شد. کارگاه درس-پژوهی درس پنجم، گفت‌وگو در رابطه با ویژگی‌های انسان دانا (صفحه ۴۸)، گفت‌وگو درباره پرسش‌های مربوط به متن صوتی گوش کن وبگو در درس ششم (صفحه ۵۲)، کارگاه درس پژوهی، گفت‌وگو درباره داستانی از شهدای حماسه‌ساز دفاع مقدس در درس هشتم (صفحه ۶۱) و گفت‌وگو درباره شخصیت‌های داستان بخش درک و دریافت و شیوه کار با واژه-نامه درس یازدهم (صفحه ۸۲) نمونه‌هایی از این تکنیک هستند.

پ) خوانداری/نوشتاری (۱۴ مورد): این خرده‌راهبرد شامل مهارت‌های تمرین خواندن، بازگویی و خلاصه‌نویسی/خلاصه‌گویی است. تمرین خواندن شامل فعالیت‌هایی در بخش‌های بخوان و حفظ کن است که حفظ کردن شعر سبب تکرار و تمرین در خواندن می‌شود و یا مواردی مانند بخوان و ببیندیش که درک بهتر متن و پاسخ به سؤالات، مستلزم خواندن دقیق و تفکر بوده و نهایتاً منجر به تمرین دوستان همدل (ص ۴۲)، تندگویان (ص ۶۲)، بوعلی و بهمنیار (ص ۸۴)، پیاده و سوار (ص ۹۵) و آوای گنجشکان (ص ۱۰۹) آورده شده است. در بازگویی واژه، مفاهیم چالشی به زبان دیگری بیان می‌شوند. شواهدی از دو تکنیک بازگویی و خلاصه‌نویسی/خلاصه‌گویی یافت نشد.

ت) حرکتی: مواردی مانند یادداشت موارد مهم، بازدید از اماکن و یا استفاده از بازی برای یادگیری است که موردی از آنها در منبع فوق دیده نشد. فراوانی فنون راهبرد سبک‌های یادگیری باتوجه‌به شواهد در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. فراوانی فنون استفاده‌شده مرتبط با راهبرد سبک‌های یادگیری در کتاب فارسی ششم

فراوانی فنون				تعداد درس	فنون	راهبرد
استفاده‌شده		مینا				
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱۷	۱۷	۱. دیداری	(۱) سبک‌های یادگیری
۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱۷		۲. شنیداری	
۸۲/۳۵	۱۴	۱۰۰	۱۷		۳. خواندن/نوشتن	
-	-	۱۰۰	۱۷		۴. حرکتی	
۷۰/۵۸	۴۸	۱۰۰	۶۸	۱۷	۴	مجموع

(صفحه ۱۰۱) به تشخیص پیام اصلی متن کمک می‌کنند. (ب) بازگویی (۴ مورد): در این تکنیک از فراگیر خواسته می‌شود مطالب را با جملات خود بیان نماید. بازگویی ویژگی‌های پیرزن در بخش درک‌ودریافت (صفحه ۲۳)، دلایل پسندیدن نظرات یکی از گروه‌ها (صفحه ۱۶)، ویژگی‌های پادشاه (صفحه ۲۹) و بازگویی مقصود جمله «هر که از شما به زاد بزرگ‌تر است، وی را بزرگ‌تر دارید» (صفحه ۱۰۸) در بخش‌های درک مطلب مواردی از این راهبرد است که در دروس دوم، سوم و هفدهم آورده شده است.

(پ) بلنداندیشی (۷ مورد): ۲ مورد تکنیک ارتباط بین اطلاعات قبلی و فعلی در زمینه ارتباط داستان 'تندگویان' با یکی از حکایت‌های قرآن (صفحه ۶۴) و توصیف شهید با جمله‌ای زیبا باتوجه‌به جملات درس 'شهدا خورشیدند' (صفحه ۷۸). ۵ مورد تکنیک تبیین شامل موفقیت رستم در هفت‌خان (صفحه ۶۴)، انتخاب بهترین داستان (صفحه ۹۴)، تصمیم‌گیری به‌جای دریاقلی (صفحه ۶۰)، فایده درخت سپیدار (صفحه ۹۹) و زیباترین بخش داستان آوای گنجشکان (صفحه ۱۱۳). فراوانی فنون راهبرد خواندن فعال باتوجه‌به شواهد در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۱ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی فنون استفاده‌شده به خرده‌راهبردهای دیداری و شنیداری با فراوانی ۱۰۰ درصد و سپس راهبرد خواندن/نوشتن با فراوانی ۸۲/۳۵ درصد اختصاص دارد. از خرده‌راهبرد سبک حرکتی استفاده نشده است. به‌طورکلی، در ۷۰/۵۸ درصد از این راهبرد در کتاب ششم استفاده شده است.

راهبرد خواندن فعال / پویا

این راهبرد شامل تکنیک‌های شناخت موضوع، بازگویی و بلنداندیشی است.

الف) تشخیص موضوع/عنوان: در ۱۱ مورد عناوین دروس و بخش‌ها، به شناخت موضوع کمک می‌نمایند، در بقیه موارد مبهم هستند و به اندازه کافی خاص نیستند که به شناخت پیام اصلی متن کمک کنند. عناوین دروس معرفت آفریدگار (صفحه ۱۰)، هفت‌خان رستم (صفحه ۳۷)، ای وطن (صفحه ۵۰)، همه از خاک پاک ایرانیم (صفحه ۵۶)، رنج‌هایی کشیده‌ام که می‌پرس (صفحه ۶۶)، درخت علم (صفحه ۷۷)، شهدا خورشیدند (صفحه ۷۸)، دوستی (صفحه ۸۴)، راز زندگی (صفحه ۹۳)، میوه هنر (صفحه ۹۸) و آداب مطالعه

جدول ۲. فراوانی فنون راهبرد خواندن فعال در کتاب ششم

فراوانی فنون				تعداد درس	فنون	راهبرد
استفاده‌شده		مینا				
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۶۴/۷۰	۱۱	۱۰۰	۱۷	۱۷	۱. تشخیص موضوع/عنوان	(۲) خواندن فعال
۱۷/۶۴	۳	۱۰۰	۱۷		۲. بازگویی	
۴۱/۱۷	۷	۱۰۰	۱۷		۳. بلنداندیشی	
۴۱/۱۷	۲۱	۱۰۰	۵۱	۱۷	۳	مجموع

میرس و اشعار شهدا خورشیدند، سخن، ای وطن، باران و همه از خاک پاک ایرانیم، نمونه‌هایی از متن‌های آموزشی و حکایات علم و عمل، انواع مردم، درخت علم، عمر گران‌مایه و افلاطون و مرد جاهل شواهدی از متون سرگرم‌کننده هستند. موردی از متون اطلاعی و ترغیبی مشاهده نشد. استنباط و نتیجه‌گیری (۲ مورد) در بخش‌های درک‌ودریافت درس دوم که استنباط دانش‌آموز از داستان (صفحه ۲۳) و درس یازدهم در نمودار نقشه عناصر داستان که استنباط فراگیر با پی‌بردن به پیام اصلی متن بوعلی و بهمنیار پرسیده می‌شود (صفحه ۸۲) استفاده شده است. در بخش درک مطلب، برداشت فراگیر درباره مضمون شعر میوه هنر نیز شاهدی از مضمون/ درون‌مایه است (صفحه ۹۹). در خلاصه‌نویسی/ گویی (۲ مورد)، زبان‌آموزان خلاصه داستان 'دوستان همدل' (صفحه ۴۸) را ارائه و داستان کوتاه از طریق شخصیت‌بخشی به اشیاء (صفحه ۹۴) بیان می‌شود. فراوانی فنون راهبرد پیام اصلی در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۲ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی فنون راهبرد خواندن فعال به خرده‌راهبردهای تشخیص موضوع با فراوانی ۶۴/۷۰ درصد و سپس بلنداندیشی با ۴۱/۱۷ درصد اختصاص دارد. همچنین، به‌طورکلی در ۴۱/۱۷ درصد از این راهبرد استفاده شده است.

راهبرد پیام اصلی

خلاصه‌کردن، استنباط و نتیجه‌گیری، مضمون و هدف نویسنده از نگارش از مؤلفه‌های این راهبرد هستند. هدف نویسنده می‌تواند آموزشی، سرگرمی، اطلاع‌رسانی و ترغیبی باشد. ۱۶ مورد متن آموزشی و ۱۶ مورد متن سرگرم‌کننده در این کتاب گنجانده شده است. متون مرتبط با سؤالات درک مطلب و پیش‌عناوینی نظیر بخوان و بیندیش از شواهد متون آموزشی و عناوین حکایات از نشانه‌های متون سرگرم‌کننده تلقی شده‌اند. متن‌های معرفت‌آفریدگار، پنجره‌های شناخت، هفت‌خان رستم، دریاقلی و تندگویان، رنج‌هایی کشیده‌ام که

جدول ۳. فراوانی فنون استفاده شده مرتبط با راهبرد پیام اصلی در کتاب ششم

راهبرد	فنون	تعداد درس			
		مبنا		استفاده شده	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد
(۳) پیام اصلی	۱. هدف آموزشی	۱۷	۱۰۰	۱۶	۹۴/۱۱
	۲. هدف سرگرم‌کننده	۱۷	۱۰۰	۱۶	۹۴/۱۱
	۳. هدف اطلاع‌رسانی	۱۷	۱۰۰	-	-
	۴. هدف ترغیبی	۱۷	۱۰۰	-	-
	۵. خلاصه کردن	۱۷	۱۰۰	۲	۱۱/۷۶
	۶. استنباط و نتیجه‌گیری	۱۷	۱۰۰	۲	۱۱/۷۶
	۷- مضمون	۱۷	۱۰۰	۱	۵/۸۸
مجموع	۷	۱۱۹	۳۷	۳۱/۰۹	

جدول ۳ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی فنون راهبرد فوق به تکنیک‌های اهداف آموزشی و سرگرم‌کننده با ۹۴/۱۱ درصد اختصاص دارد. متون اطلاعاتی و ترغیبی در این کتاب استفاده نشده است. به‌طورکلی، در ۳۱/۰۹ درصد از این راهبرد در کتاب ششم استفاده شده است.

راهبرد تفکر انتقادی

کارتر [۲] تصریح می‌کند که سطوح تحلیل، ترکیب و ارزیابی بر تفکر انتقادی دلالت دارند. مؤلفه تحلیل (۷ مورد) در بخش درک مطلب درس، مقایسه و تحلیل گروه اخلاق و تفکر (صفحه ۱۶)، مقایسه کار آرش و دریاقلی (صفحه ۶۰)، تحلیل شرایط تحصیل در قدیم و حال حاضر از طریق مقایسه دوران تحصیل دهخدا با دوران تحصیل خود دانش‌آموز

(صفحه ۷۱)، بیان شباهت‌های میان شهدا و خورشید (صفحه ۷۹)، مقایسه افراد اهل مشورت با سایر افراد (صفحه ۸۶)، مقایسه نظر غنچه با گل (صفحه ۹۴)، بیان شباهت‌های بین حکایت‌گویی و نظم‌خوانی (صفحه ۱۰۳) و در بخش درک‌ودریافت، مقایسه کلاغ و هدهد (صفحه ۲۳)، مقایسه یونس و مهدی (صفحه ۴۸) آورده شده است. شواهدی از سطوح ترکیب که در آن از فراگیر خواسته شود یک کل را با قسمت‌های جداگانه شکل دهد و نیز سطح ارزیابی (نقد و تقابل) که زبان‌آموز نظر خود را در ارتباط با موضوعی ارائه و یا اینکه متنی را نقد و ارزیابی کند، مشاهده نشد. فراوانی فنون خواندن انتقادی در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. فراوانی فنون خواندن انتقادی در کتاب ششم

فراوانی فنون				تعداد درس	خرده‌راهبردها	راهبرد
استفاده‌شده		مینا				
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۴۱/۱۷	۷	۱۰۰	۱۷	۱۷	۱- تحلیل	(۴) تفکر انتقادی
	-	۱۰۰	۱۷		۲- ترکیب	
	-	۱۰۰	۱۷		۳- ارزیابی	
۱۳/۷۲	۷	۱۰۰	۵۱	۱۷	۳	مجموع

پرسش درباره سه مورد از فایده‌های قصه خواندن (صفحه ۱۰۳) ارائه شده است.

برخی از شواهد پرسش‌هایی که پاسخ آنها به نظر نویسنده - فراگیر وابسته است (۱۲ مورد) (موارد ۱ تا ۶) و نمونه‌هایی از پرسش‌هایی که خواننده پاسخ آنها را باتوجه به تجربه و دیدگاه خود ارائه می‌دهد (۱۴ مورد) (موارد ۷ تا ۱۲) عبارتند از:

۱. باز از کجا می‌دانست که آب زهرآلود است؟ (صفحه ۲۳).

۲. چرا باید در آغاز یا پایان نوشته از شاعر یا نویسنده آن یاد کرد؟ (صفحه ۱۰۳).

۳. به نظر شما چرا شیخ مکتب‌خانه ابتدا از آموزش دادن به ممنون خوداری می‌کرد؟ (صفحه ۱۱۳).

۴. به نظر شما چه عاملی باعث برگشت یونس به مدرسه شد؟ (صفحه ۴۸).

۵. با کسانی که نیم‌دوست هستند چگونه باید رفتار کرد؟ (صفحه ۸۶).

۶. چرا دهخدا آخرین دقایق زندگی خود را با غزل حافظ به پایان برد؟ (صفحه ۷۱).

۷. نظر شما درباره چهار واژه خود، خلق، خالق و خلقت چیست؟ (صفحه ۱۶).

۸. از داستان همد چه فهمیدید؟ (صفحه ۲۳).

۹. به نظر شما چه شرایطی برای تصمیم‌گیری لازم است؟ (صفحه ۲۹).

۱۰. شما وطن را به چه چیزهایی مانند می‌کنید؟ (صفحه ۵۲).

۱۱. چرا شهید مانند چراغ است؟ (صفحه ۷۹).

۱۲. چگونه می‌توان از دعا و زودخورد پیشگیری کرد؟ (صفحه ۸۷).

فراوانی راهبرد ارتباط پرسش- پاسخ در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۴ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی مؤلفه‌های راهبرد تفکر انتقادی مربوط به خرده‌راهبرد تحلیل با ۴۱/۱۷ فراوانی است. همچنین، به‌طور کلی در ۱۳/۷۲ درصد از این راهبرد استفاده شده است.

راهبرد ارتباط پرسش - پاسخ

۴ نوع سؤال صریح، صریح در بافت‌های متفاوت، وابسته به اطلاعات مؤلف - خواننده و متکی به دیدگاه خواننده وجود دارد. پرسش‌های صریح (۱۱ مورد)، که پاسخ آنها در نقطه مشخصی از متن به‌طور روشن بیان می‌شود در بخش‌های درک مطلب، خوانش و فهم و درک و دریافت مشاهده شد. برخی از شواهد این نوع پرسش عبارتند از:

۱. در شعر معرفت آفریدگار بلبل و قمری چه می‌خواندند؟ (صفحه ۱۲).

۲. منظور از هفت‌خوان رستم گذشتن چیست؟ (صفحه ۴۱).

۳. باتوجه به متن درس، منظور از ستاره روشن چه کسی است؟ (صفحه ۱۰۸).

۴. ارزش و عظمت لغت‌نامه دهخدا را با چه کتابی برابر نهاده‌اند؟ (صفحه ۷۱).

۵. پیرزن کجا زندگی می‌کرد؟ (صفحه ۲۳).

۶. پیرمرد در آخرین لحظه زندگی چه گفت؟ (صفحه ۵۲).

۷. در متن به کدام‌یک از داستان‌های قرآنی اشاره شده است؟ (صفحه ۶۴).

پرسش‌های فکر و جستجو کنید (۹ مورد)، پرسش‌های صریحی هستند که پاسخ آنها حداقل در دو نقطه قابل دریافت است. این نوع در نمونه‌هایی که درباره مرجع تو در مصراع «می‌ریختم تمام جهان را به پای تو» (صفحه ۱۹)، تفاوت کلاغ و همد (صفحه ۲۳)، ویژگی‌های پادشاه در درس هوشیاری، (صفحه ۲۹)، مانند کردن وطن به چه چیزهایی توسط شاعر در شعر وطن، (صفحه ۵۲)، نیز مانند کردن علم به چه چیزی در شعر حکایت درخت علم، (صفحه ۷۶) و

جدول ۵. فراوانی فنون راهبرد پرسش- پاسخ در کتاب ششم

فراوانی فنون				تعداد درس	خرده‌راهبردها	راهبرد
استفاده‌شده		مینا				
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۶۴/۷۰	۱۱	۱۰۰	۱۷	۱۷	۱- صریح ۲- صریح در بافت‌های متفاوت ۳- وابسته به دانش مؤلف - خواننده ۴- وابسته به تجربه خواننده	(۵) ارتباط پرسش- پاسخ
۵۲/۹۴	۹		۱۷			
۷۰/۵۸	۱۲		۱۷			
۸۲/۳۵	۱۴		۱۷			
۶۷/۶۴	۴۶	۱۰۰	۶۸	۱۷	۴	مجموع

جدول ۵ نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی مربوط به پرسش‌هایی است که پاسخ آنها وابسته به تجربه خواننده با فراوانی ۸۲/۳۵ است. به‌طور کلی، در ۶۷/۶۴ موارد از راهبرد پرسش- پاسخ استفاده شده است.

جدول ۵ (۱۰۳) استفاده شده است؛ حال آنکه مؤلفه‌های معرفی فصل و اطلاعات مربوط به محتوای آن، رئوس مطالب، اهداف فصل، معرفی و توصیف کلمات کلیدی در حواشی متن، بیان خلاصه اطلاعات فصل در جدول و نمودار، خلاصه فصل و تمرینات مروری موردی یافت نشد. در پایان هر فصل نیز پرسش‌هایی که دانسته‌های زبان‌آموزان را ارزیابی کنند، دیده نشد. فراوانی راهبرد مشخصه‌های متن در جدول ۶ ارائه شده است.

یک مورد مؤلفه واژه‌نامه (صفحه ۱۱۶)، دو مورد نمودار (صفحات ۱۷ و ۳۵) و سه مورد جدول (صفحات ۳۵، ۷۱ و ۷۱)

راهبرد مشخصه‌های متن

جدول ۶. فراوانی فنون راهبرد مشخصه‌های متن در کتاب ششم

فراوانی فنون				تعداد درس	خرده‌راهبردها	راهبرد
استفاده‌شده		مینا				
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
-	-	۱۰۰	۱۷	۱۷	۱- معرفی فصل ۲- رئوس مطالب ۳- اهداف ۴- توصیف کلمات کلیدی در حاشیه ۵- جدول، نمودار و ... ۶- خلاصه فصل ۷- تمرین‌های مروری ۸- واژه‌نامه درس و کل کتاب	(۶) مشخصه‌های متن
-	-	۱۰۰	۱۷			
-	-	۱۰۰	۱۷			
-	-	۱۰۰	۱۷			
۲۹/۴۱	۵	۱۰۰	۱۷			
-	-	۱۰۰	۱۷			
-	-	۱۰۰	۱۷			
۵/۸۸	۱	۱۰۰	۱۷			
۴/۴۱	۶	۱۰۰	۱۳۶	۱۷	۸	مجموع

بر پایه جدول ۶، بیشترین فراوانی مربوط به جدول و نمودار است. به‌طور کلی، در ۴/۴۱ درصد از راهبرد مشخصه‌های متن استفاده شده است. فراوانی کلیه راهبردهای استفاده‌شده در کتاب ششم ابتدایی در جدول ۷ ارائه شده است.

فراوانی راهبردهای انتقادی درک خواندن در کتاب ششم ابتدایی

جدول ۷. فراوانی راهبردهای انتقادی درک خواندن در کتاب ششم ابتدایی

مقوله کیفی	فراوانی فنون				درس	فنون	راهبردها
	استفاده‌شده		مینا				
	درصد	تعداد	درصد	تعداد			
همسو	۷۰/۵۸	۴۸	۱۰۰	۶۸	۱۷	۴	(۱) سبک‌های یادگیری
تقریباً همسو	۴۱/۱۷	۲۱		۵۱			(۲) خواندن فعال
ناهمسو	۳۱/۰۹	۳۷		۱۱۹			(۳) پیام اصلی
ناهمسو	۱۳/۷۲	۷		۵۱			(۴) تفکر انتقادی

تقریباً همسو	۶۷/۶۴	۴۶		۶۸		۴	(۵) ارتباط پرسش-پاسخ
ناهمسو	۴/۴۱	۶		۱۳۵		۸	(۶) مشخصه‌های متن
ناهمسو	۳۳/۴۶	۱۶۵	۱۰۰	۴۹۳	۱۷	۲۹	مجموع

در راهبرد پیام اصلی، اگرچه اهداف آموزشی و سرگرم‌کننده فراوانی بالایی دارند (۹۴/۱۱ درصد)، به خرده‌راهبردهای اهداف ترغیبی و اطلاعی توجه نشده است. افزون‌براین، خرده‌راهبرد مضمون با فراوانی ۵/۸۸ درصد و تکنیک‌های استنباط، نتیجه‌گیری و خلاصه‌کردن با ۱۱/۷۶ درصد در سطح بسیار پایینی استفاده شده‌اند. به‌طور کلی، این راهبرد با فراوانی ۳۱/۰۹ درصد همسو با رویکرد انتقادی نمودهای ذهنی نیست.

در راهبرد تفکر انتقادی، از ۳ تکنیک فقط تکنیک تحلیل و به میزان ۴۱/۱۷ درصد به‌کاررفته است. در مجموع، فراوانی ۱۳/۷۲ درصدی این راهبرد تأییدی بر ناهم‌سوبودن آن با انگاره انتقادی خواندن است. در راهبرد نوع پرسش‌ها، به هر ۴ نوع پرسش توجه شده است و این راهبرد با فراوانی ۶۷/۶۴ درصد تقریباً همسو با رویکرد فوق است. علاوه‌براین، پرسش‌هایی که وابسته به دانش نویسنده-خواننده و نیز پرسش‌هایی که خواننده با توجه به تجربه خود به آنها پاسخ می‌دهد درمقایسه با سایر پرسش‌ها از فراوانی بیشتری برخوردارند که این یافته تأییدی است بر اینکه به دو راهبرد تفکر انتقادی و ارتباط پرسش- پاسخ توجه همسان نشده است زیرا نوع پرسش‌های مطرح‌شده مربوط به سطح بالای تفکر انتقادی است حال آنکه در راهبرد تفکر انتقادی فقط به سطح اول/ تحلیل توجه شده که حاکی از توزیع نامتوازن راهبردها در کتاب ششم ابتدایی است. فراوانی ۴/۴۱ درصدی راهبرد مشخصه‌های متن در کتاب ششم مؤید ناهم‌سوبودن این راهبرد با رویکرد انتقادی خواندن است. با توجه به جدول ۷ راهبرد مشخصه‌های متن کمترین و سبک‌های یادگیری بیشترین فراوانی راهبردهای درک خواندن انتقادی را در کتاب ششم به خود اختصاص دادند.

عناوین جذاب و متنوع در کتاب ششم ابتدایی علاقه فراگیران به مهارت خواندن را برمی‌انگیزند. افزون‌براین، تنوع تصاویر سبب می‌شود تا فراگیران تصویر ذهنی روشن‌تری از اطلاعات متن بسازند که علاوه بر کمک به یادگیری و یادآوری جزئیات کلیدی، سبب درک عمیق‌تر نیز می‌شود. همچنین، در راهبرد مشخصه‌های متن، فصل‌بندی کتاب و رؤس مطالب به روشنی بیان شده است. این مشخصه‌ها، توانایی درک خواندن فراگیران را از طریق ایجاد انگیزه در آنها بهبود می‌بخشند.

جدول ۷ نشان می‌دهد که سبک‌های یادگیری و ارتباط پرسش- پاسخ به ترتیب با ۷۰/۵۸ و ۶۷/۶۴ درصد بیشترین فراوانی را درمقایسه با راهبردهای خواندن فعال (۴۱/۱۷ درصد)، پیام اصلی (۳۱/۰۹)، تفکر انتقادی (۱۳/۷۲) و مشخصه‌های متن (۴/۴۱ درصد) دارند. به‌طور کلی، ۳۳/۴۶ درصد از راهبردهای سبک‌های یادگیری، خواندن فعال، پیام اصلی، تفکر انتقادی، ارتباط پرسش- پاسخ و مشخصه‌های متن استفاده شده است. همچنین، بررسی فراوانی راهبردهای استفاده‌شده از طریق آزمون ناپارامتری ایچ کراسکال و الیس و نرم‌افزار اسپاس اس نسخه ۲۰ نشان داد که به لحاظ آماری میان راهبردهای سبک‌های یادگیری با رتبه ۲۱/۲۵، خواندن فعال با رتبه ۱۸، پیام اصلی با رتبه ۱۵/۱۴، تفکر انتقادی با رتبه ۱۰/۱۷، ارتباط پرسش- پاسخ با رتبه ۲۱/۲۵ و مشخصه‌های متن بامیانگین رتبه ۶/۵۰ تفاوت معناداری وجود دارد ($H(5) = 14.59, p = 0.012 < 0.05$).

بحث و بررسی

جدول‌های ۱ تا ۷ فراوانی ۶ راهبرد سبک‌های یادگیری، خواندن پویا، پیام اصلی، خواندن انتقادی، انواع پرسش‌ها و مشخصه‌های متن و نیز فراوانی و تنوع ۲۹ تکنیک و ۱۰ خرده‌تکنیک رویکرد فوق را در متون و تمرین‌های کتاب ششم ابتدایی نشان می‌دهند. یافته‌ها تأییدی هستند بر اینکه از همه راهبردها در این کتاب آموزشی استفاده شده است، اگرچه تنوع فنون و فراوانی راهبردهای استفاده شده، متفاوت است. در راهبرد سبک‌های یادگیری، سه خرده‌راهبرد دیداری، شنیداری، خواندن/ نوشتن از میان چهار راهبرد به میزان ۷۰/۵۸ درصد استفاده شده است. با وجود اینکه به تکنیک حرکتی این راهبرد در منبع فوق توجه‌ای نشده است، این راهبرد همسو با رویکرد نمودهای ذهنی است. از همه تکنیک‌های نشانه‌های شناخت موضوع، بازگویی و بلنداندیشی راهبرد خواندن پویا به میزان ۴۱/۱۷ درصد استفاده شده است که مؤید آن است که این راهبرد از نظر مقوله کیفی تقریباً با انگاره فوق همسوست. این یافته پژوهش صحرایی و شهباز [۸] را در تحلیل محتوای منابع آموزشی زبان فارسی تأیید نمی‌کند زیرا برخلاف یافته آنها، کتاب فارسی ششم رویکرد نوینی به مهارت خواندن دارد و از راهبردهای بازگویی و بلنداندیشی برای گسترش واژگان و تلفظ استفاده می‌کند.

است که مشخصه‌های متنی تنوع ندارد؛ حال آنکه تنوع پرسش‌های درک مطلب، از نقاط قوت کتاب ششم است. این یافته ناقص فرضیه سوم پژوهش است.

۵- استفاده از عناوین و تصاویر جذاب و متنوع سبب می‌شود تا فراگیران با تصویرسازی روشن از اطلاعات متن با علاقه بیشتری مهارت خواندن را دنبال کنند، حال آنکه عدم توجه به آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی سبب می‌شود تا زبان‌آموزان توانایی ارزیابی، استنتاج و تصمیم‌گیری درباره تعاملات میان مشارکان در متن را نداشته باشند.

نبود تحقیق در زمینه موضوع و چارچوب نظری پژوهش حاضر از محدودیت‌های این تحقیق به شمار می‌آید. افزون بر این، استخراج داده‌ها از کلیه متون و تمرین‌های کتاب فوق بسیار وقت گیر بود. یافته‌های مقاله فوق از دو جنبه نظری و کاربردی حائز اهمیت است. تحلیل محتوای کتاب ششم در چارچوب نظریه انتقادی نموده‌های ذهنی سبب می‌شود تا خوانندگان و به‌ویژه معلمان به لحاظ نظری با این رویکرد و راهبردهای آن آشنا شوند و از این طریق نواقص موجود در محتوای کتاب را شناسایی و در جهت رفع آنها اقدام کنند. از نظر کاربردی نیز استفاده از این رویکرد توسط معلمان بر بهبود مهارت خواندن دانش‌آموزان و تسهیل درک مطلب کمک می‌کند. تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی بر اساس این رویکرد از پیشنهاد‌های این پژوهش برای تحقیقات آتی است.

منابع

- 1- Ramirez-Avila, M. R. & Barreiro, J. P. (2021). The effect of summarizing narrative texts to improve reading comprehension. *Journal of Foreign Language Teaching and Learning*, 6, No. 2, 94-110.
- 2- Akın, F., Koray, Ö and Tavukçu, K. (2015). How effective is critical reading in the understanding of scientific texts? *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 174, 2444 – 2451.
- ۳- قاسم‌پورمقدم، حسین؛ اکبری شلدوره، فریدون؛ بهروان، نازیلا؛ میرایی آشتیانی، مهتاب؛ سجودی، مرجان؛ محمدی، راحله؛ ... سنگری، محمدرضا. (۱۳۹۹). فارسی ششم دبستان. تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی.
- 4- Carter, C, E. (2011). *Mindsapes. Critical Reading Skills And Strategies*: Wadsworth, Cengage Learning. ST. Louis Community College-Meramec.
- ۵- داوری، حسین. (۱۳۹۶). خواندن به‌مثابه یک مهارت راهبردمحور: حلقه مفقوده در نظام آموزشی ایران. *دوفصلنامه خواندن، یادگیری مستمر و رفتار علمی*. (۱۱). ۲۵-۳۵.

بررسی توزیع راهبردها و مؤلفه‌های آنها تأییدی است بر اینکه در کتاب ششم ابتدایی راهبرد سبک‌های یادگیری همسوبا رویکرد نموده‌های ذهنی است، حال آنکه راهبردهای خواندن فعال و انواع پرسش‌ها تقریباً با این انگاره همسو هستند. راهبردهای پیام اصلی، تفکر تأملی و مشخصه‌های متن همسوبا رویکرد فوق نیستند. تنوع و فراوانی راهبردهای استفاده‌شده نشان‌دهنده تفاوت معنادار آماری راهبردهای خواندن انتقادی است. به‌طورکلی، راهبردهای خواندن استفاده‌شده در این منبع با رویکرد نموده‌های ذهنی کارتر [۴] همسو نیست.

خواندن انتقادی فرصت‌هایی برای تحلیل، ترکیب و ارزیابی از طریق حل مسئله مشارکتی فراهم می‌آورد. عدم توجه به این مهارت‌های تفکر سبب می‌شود تا زبان‌آموزان توانایی ارزیابی، استنتاج و تصمیم‌گیری را نداشته باشند. نتایج حاصل از بررسی راهبردهای تفکر انتقادی برخلاف یافته‌های تیسلت‌ویت [۲۰] و سفراگلو و آکبیک [۲۴] است مبنی بر اینکه به تفکر انتقادی به‌منزله هدف اصلی برنامه‌ریزی درسی برای بسط و گسترش مهارت‌های خواندن انتقادی در محتوای کتاب درسی ششم توجه نشده است.

نتیجه

باتوجه به اهمیت راهبردهای خواندن انتقادی در کمک به فراگیران در تحلیل، ارزیابی، مقایسه روابط و شناسایی علل رخدادها در درک بهتر و عمیق‌تر متن همراه با استدلال، در این نوشتار راهبردهای خواندن انتقادی در کتاب فارسی ششم ابتدایی [۳] از منظر رویکرد نموده‌های ذهنی کارتر [۴] بررسی شدند. نتایج تحلیل داده‌های حاصل از واکاوی راهبردها عبارتند از:

- ۱- راهبرد سبک‌های یادگیری همسو با رویکرد نموده‌های ذهنی، راهبردهای پیام اصلی، تفکر انتقادی و مشخصه‌های متن ناهمسو با این رویکرد و راهبردهای خواندن فعال و ارتباط پرسش- پاسخ تقریباً با این رهیافت همسو هستند.
- ۲- همسو نبودن کتاب ششم ابتدایی از نظر راهبردهای خواندن انتقادی با رویکرد نموده‌های ذهنی مغایر با فرضیه اول این پژوهش است که بازبینی و اصلاح این منبع آموزشی را از این منظر اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.
- ۳- راهبرد تفکر انتقادی ناهمسو با رویکرد نموده‌های ذهنی است. این یافته فرضیه دوم تحقیق حاضر را رد می‌کند.
- ۴- تحلیل فراوانی راهبرد پرسش- پاسخ حاکی از آن است که این راهبرد تقریباً همسوبا رویکرد نموده‌های ذهنی خواندن است حال آنکه راهبرد مشخصه‌های متن با این رویکرد همسو نیست. به‌عبارت‌دیگر، از نقاط ضعف محتوای کتاب ششم آن

- 16- Quang, N. T. (2015). Critical reading: A guidebook for postgraduate students. Hue University Publishing House. Vietnam.
- 17- Jinhong Y. (2015). Analysis of critical reading strategies and its effect on college English reading. Foreign Languages Department, University of Shanghai for Science and Technology, Shanghai, China. ISSN 1799-2591. Theory and Practice in Language Studies, Vol. 5, No. 1, 134-138.
- 18- Suzanne, N. (2011). Being active readers by applying critical reading technique. English Education Study Program Tarbiyah Department, STAIN Batusangkar Correspondence: Arai Pinang, No. 4. 52-64.
- 19- Flynn, L. (1989). Developing critical reading skills through cooperative problem solving. *The Reading Teacher*, 42(9), 664-668.
- 20- Thistlethwaite, L. L. (1990). Critical reading for at-risk students. *Journal of Reading*, 33(8), 586-593.
- 21- Arthurs, J. B. (2007). A juggling act in the classroom: Managing different learning styles. *Teaching and Learning in Nursing*, 2, 2-7.
- 22- Liu, J. F., & He, Q. S. (2014). The match of teaching and learning styles in SLA. *Creative Education*, 5, 728-733. <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2014.510085>
- 23- Senawati, J., Suwastini, Ni Komang A., Jayantini, I Gusti A.S.R., Adnyani, Ni Luh P. S., Artini, Ni N. (2021). The benefits of reading aloud for children: A review in EFL context. *IJEE (Indonesian Journal of English Education)*, 8(1), 73-100. doi:10.15408/ijee.v8i1.19880
- 24- Seferoglu, S. & Akbiyik, C. (2006). Ele^tirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim FakUltesi Dergisi*. 30. 193
- 25- Kelley, M.J., & Clausen-Grace, N. (2010). Guiding students through expository text with text feature walks. *The Reading Teacher*, 64(3), 191-195. doi:10.1598/RT.64.3.4
- ۶- فلاحی، محمدهادی و داوری، نگین. (۱۳۹۹). بررسی متون کتاب‌های فارسی (بخوانیم) اول تا سوم دبستان براساس نظریه شبکه‌های معنایی. *مطالعات برنامه درسی*، ۱۵(۵۹)، ۱۵۳-۱۸۲.
- ۷- حمیدی نصرآباد، اکرم؛ شیخی فینی، علی اکبر؛ زینلی پور، حسین و سماوی، عبدالوهاب. (۱۳۹۹). ارزیابی ظرفیت کتاب‌های درسی بخوانیم دوره ابتدایی از حیث تطابق با چارچوب سنجش مطالعه پرلز ۲۰۱۶. *مطالعات برنامه درسی*، ۱۵(۵۹)، ۱۸۳-۲۰۴.
- ۸- صحرائی، رضامراد و شهباز، منیره. (۱۳۹۱). تحلیل محتوایی منابع آموزشی زبان فارسی برپایه انگاره نیل اندرسون. پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان، سال اول، شماره دوم، صص، ۱-۲۹.
- ۹- حقانی، مستانه. (۱۳۸۳). بکارگیری آموزش راهبردهای خواندن در تدریس این مهارت. *متن پژوهی ادبی*، ۸(۲۰)، ۱۰۰-۱۳۴.
- 10- Zabihi, R. & Pordel, M. (2011). An investigation of critical reading in reading textbooks: A qualitative analysis. *International Education Studies*, 4 (3), 80-87.
- ۱۱- شاه محمدی، نیره؛ سبحانی نژاد، مهدی و حاجتی، رقیه. (۱۳۹۹). اثربخشی روش یادگیری معکوس برافزایش یادگیری خودراهبر و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پایه ششم در درس علوم. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۷ (۱)، ۷۷-۹۰. doi:10.22070/tlr.2021.10220
- ۱۲- جهانشاهی امجزی، محمد؛ کرامتی نوجه ده سادات، مرضیه و فتحی، محمدرضا. (۱۴۰۰). تاثیر یادگیری مبتنی بر مغز بر پیشرفت تحصیلی و ماندگاری مطالب درس زیست‌شناسی. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۸(۱)، ۱-۱۶. doi:10.22070/tlr.2022.14881.1131
- 13- Almedee, A. (2021). The analysis of a non-literary text by using the critical reading strategies. Department of English Language, College of Education, The Islamic University, Najaf, Iraq & Istanbul Yeni, 18 (4), 4848-4860.
- 14- Ya`acub, A, Abdul Latif,, R, Rashid, Othman, S, Raja Mushahar, R, H. (2020). R.E.A.P strategy: Developing ESL Learners as Critical Readers. *International Journal of Scientific & Technology Research Volume 9, Issue 03, 1227-1233.*
- 15- Ahmad Al-Husban N. (2019). An investigation of the inclusion of critical reading strategies in Jordanian EFL textbooks: A content analysis. *Dirasat, Educational Sciences*, 46(1), No. 1, 779-789.